

„A férfiasságot énekelem”

A férfiszépség érzéki polivalenciája Berda lírájában

1 RÓNAI Mihály
András, *Berda József*
= Uő., *Magyar lant*,
Budapest, Glória,
2002, 429. A teljes
portré: 428–430.

2 BERDA József
összegyűjtött versei,
Budapest, Helikon,
2003, 97.

„[H]a például a partról meztelenül fejest ugró kisfiúról írt verset, a leírásnak azzal az érzéki elragadtatásával, amely más költő tollán már-már az öntudatlan pederasztia ösztönétől remegett volna meg, Berda sorai olyan biztonsággal suhannak át e keskeny ösvényen is, amit csak a gyanútlanág égi derűje s az egészség virágzó tökélye adhatott” – írja a Berda-szövegek maszkulin, zavarba ejtő, a görög pederasztikus hagyománnyal rokonítható érzékiségét szemrevételezve Rónai Mihály András.¹ A vers, amelyre gondol, alighanem a *Meztelen gyermek a parton* c. költemény második része:

Ó, meztelen gyermek! márványból faragtak
téged, mint a szentek szobrát: mely
ruganyos férfi szebb s ünnepibb tenálad?
Meleg húsod rózsaszínben csillog s áradó
mosolyban fürdik, mint harmattal-teli
ébredő virág a hajnali csóktól... –
Így nézlek téged, borongó vággyal, amint
fejest ugrasz az azúrkék vízbe, mely
duhaj örömmel hullámszik rajtad s
egyre paskol, részegen ölelget, hogy forróbb
s minél szagosabb legyen tőled. Míg én,
csukló sóhajommal, itt merengek árván,
mint aki látja sorsát és búcsúzik:
Isten veled! Elmult boldogságom árnyéka
vagy te csupán. – Ó, ha kezembe szoríthatnám
most selymes kis kezedet, tudom
megéreznéd: benne remeg szegény,
félszegen kalimpáló szívem.²

Ez a szerelmi karakterű retorika kétségtelenül rokonítható az antik pederasztikus hagyomány szövegeivel, Anakreón, a Batthülloszhoz írt anakreóni dalok, illetve Sztratón világával. A test a szépség emanációja lesz, tünékeny stabilitású megsejthetősége valami éginek, egyszerre a polivalens vágy tárgya és eszköze. A szépség ugyan nosztalgikus erővel hat a vers beszélőjére, a magasztalás magába ötvözi az ifjúság utáni nosztalgiát, de a test közvetlen érzéki érintése utáni sóvárgás legalább ennyire erős. Ez a nosztalgia és érzékiség közt oszcilláló antik vágymodell Berda hedonista karakterű költészetének egyik vezérmotívuma a nemzés és a vitális heteroszexualitás

ünneplése mellett. A szépség megmerülésétől boldog víz motívuma klasszikus antik toposz (vö. pl. AP, Meleagrosz, 12, 52), az epigrammaszerű konklúzióval záruló versvég egy Anakreón-töredék közeli rokona („Szűznézésű fiúgyerek, / kergetlek, s nem ügyelsz reám, / nem tudván, hogy a lelketem/ gyeplőszárra te fogtad”, ford. Devecseri Gábor).³ A modern költészetben a Berda-féle életérzést az olasz Sandro Penna fogalmazta meg hasonló érzékenységgel. Ez a görögös-pogány életeszmény Berda indulásának kezdetén erőteljes az európai irodalomban is – egyes kritikusok, mint később látni fogjuk, pl. Hamvas Béla, póznak, álgörögségnek látták, stilizálásban feloldódó ürügyes legitimációnak. Az idő távlatából azonban megkoc-

3 ANAKREÓN versei.
Anakreóni dalok.
Töredékek, ford.
Devecseri Gábor,
Budapest, Magyar
Helikon, 1962, 8.

Gyurcsány Ferenc Henry Rousseau műtermében, 2012

4 David LEDDICK, *The Male Nude*, Köln, Taschen, 1998, 156–157.

5 RÓNAI, *I. m.*, 429.

6 ILLYÉS Gyula, *Egyedül. Berda József versei*, Nyugat 22 (1929), 1. kötet, 560–561. Az idézet helye: 561.

7 VARGHA Kálmán, *Berda József versei*, Vigilia 15 (1950), 211–212.

8 HEVESY Iván, *Berda József. Áradás*, Nyugat 19 (1926), 2. kötet, 310.

9 *Könnyek útja és egyéb írások*. Krúdy Gyula előszavával, Budapest, Tolnai Világlapja Kiadása, 1923, 34. Ebben az antológiában lépett Berda 16 verssel, egy szimbolikus álomképpel és két kísérő prózával a nyílvanosság elé.

10 VARGHA, *I. m.*, 212.

káztatható, hogy az antik görög világ erotikus kompromisszummentességét és polivalenciáját Berdánál közvetlenebbül senki se érzékeltette a magyar irodalomban: a nyugatosok igencsak ritka fiúszépségleírásait (lásd pl. Babits: *A csengetyűsfű*) erőteljesen átjárta az Oscar Wilde-i alapálláshoz való igazodás hiperstilizációja és emellett a folyamatos heteronormatív ellenőrzés, azaz a szöveg nemi markereinek egyértelműsítése. Mindenesetre Berda költészetében vált először a magyar irodalomban a férfitest erotikus objektummá, a szépség hordozójává és forrásává.

A meztelen férfitestről Berda költői portréi a leginkább az 1920-as években dívó német testnevelési kultusz dokumentumfotóinak lennének rokonai, ambivalens érzékiségük tekintetében Josef Bayer, Karlwilli Damm, Herbert Lehmitz, Kurt Reichert és Gerhard Riebicke munkáit idézik.⁴

A „nagyétű, de lapos izzákú magyar Rabelais”⁵ egyes versei ugyanakkor szinte drasztikus keresetlenségükkel hatnak, melynek hatóköréből a szexualitás sem vonhatja ki magát. Illyés Gyula az *Egyedül* (1928) című Berda-kötet kapcsán lényegében láttatja a Berda-látásmód alapszerkezetét: a versírás folyamata elválaszthatatlan a test szerves folyamataitól, a költemény testet nyer, és azt az élő mechanizmusokhoz hasonlóan testből, testtől nyeri: „a testével kapcsolódik Berda József a világba, hasonlatai csaknem kivétel nélkül a test működésével vannak vonatkozásban.”⁶ Illyés primitív hedonizmusról és primitív idealizmusról beszél, Vargha Kálmán az élet „animális, fiziológiai” élményei nyomán „kispolgári vitalizmust” és „romantikus antiintellektualizmust” emleget,⁷ a nyersesség és a durva erő már Hevesy Iván kritikájának is alapmotívuma.⁸ Berda fokozatosan be is betonozódik a dionüszoszi hedonista térfél sémarendszerébe, ahonnan később sem tudott kitörni. És hol van ez már attól az impresszionista attitűdtől, melyet első verseiben valósított meg, amikor önmagát így definiálta: „Foglalkozásom: Hangulat-zenész.”⁹ A húsleves, a szexualitás, az ösztönös életigenlés költője lesz, melyhez sokszor a társadalmi számkivetettség, a nyomorgó művész bohém imidzse is hozzátartozott. Az animális lét és a vad ösztönösség, a szexualitás azonban nem démonizálódik nála, hanem épphogy idillivé változik: a köznapi létezésben felfedezett érzékiség az ábrázolásból kinyerhető pátosz révén válik elementáris verssé: Berda korántsem antiintellektuális, csupán az intellektuálisnak tartott formák és megszólalásmódok ismeretének ellenében tevékenykedik. Nem is annyira keresetlen, stilizálatlan vagy nyers, primitív és animális, amennyire ezt a róla szóló szövegek állítják: költészetének pro- és kontra kiaknázott retorikai lehetőségei a költői pátosz, s idillformákban öltetik testet. A pátosz jelenlétére Vargha Kálmán is figyelmeztet: „Reális, élénkszerű képeit, akár az erős, csupa izom péklegények munkáját, vagy a hajnali holdfényben és zöldégszagban úszó külvárosi piacot eleveníti meg, a pátosz teszi verssé.”¹⁰ Berda lírája alapvetően fiziológiai költészet, de épphogy a primitív, a nyers, a testi tudásból fakadó felismerések felmagasztalásából fakad, s költészetének lényege nem a felismerés maga, hanem a felismerés retorikai kiaknázhatósága, ami-

hez hagyományos retorikai vagy műfaji (óda, himnusz, epigramma) sémákat használ.

11 BERDA, *I. m.*,
53–54.

Az *Egyedül* egyik kulcstémája a fiúlét maga, a szexualitással való szembesülés lehetősége, a betegség (beteg fiú októberi ágyon), az öngyilkosság (*Tizenhétéves öngyilkos*) kísértetei. A nemi határok áthágása ebben a kötetben jelenik meg először, nevezetesen a *Selyemfiú*¹¹ című portréversben, mely egy szépfiú („szeretetből-elromlott jólelkű suhanc”) leírásával indul, majd a szépség erotikus kisugárzása a nemi határokat is legyúri:

12 *Uo.*, 120.

Míg én nagyon szégyeltem magam,
mert arra gondoltam,
ha most a tükör előtt állnál
talán kipirult arccal
én is megcsókoltalak volna...

Az *Örökkévaló lobogással* (1932) c. kötet mutatja fel először Berda költészetének polivalens erotikáját a maga kiérlelttségében (ebben szerepel a *Vers a péklegényekről* c. opusz is). Egy olyan versanatómia alakul ki a szemünk láttára, melynek izomzata mintegy whitmani konok következetességgel vétetik fel a nyelv atlaszába. Ez a radikalizmus szöges ellentétben áll a nyugatos iskola erotikaértelmezéseivel. Maga a címadó vers (*Örökkévaló lobogással*)¹² whitmani programot hirdet, s egy költői testtopográfia invokációjaként is értelmezhető:

A férfiaságot énekelem, férfias formák
örök szépségeit öntöm szavaimmal szoborba
lázás nyugtalansággal, hogy ünnepeljem
s megmutassam Istenőtőlvaló érzéseimet előtted!

Ne nézz le engem, ne becsüld le magad piruló
férfitársam, ha magunk szépségét fennen
hirdetni merem, s képzeletemben, mint éjből
a hajnal, úgy virágzik ki fiatal atléta-tested,
mely meztelenül lánghol a te kedvesed szeme előtt,
ha éjjelente veled álmodik epekedőn!
Lásd, tested és testem dicsőségét így
zengem én vidáman s soha nem lankadón, egyre
bátorítván magunkat: semmi szégyen barátom!
Imádjuk csak fiatal húsunk fényességeit boldogan,
lobogó vérünk igaz kedve szerint!

A maskulinitás radikalizmusa a test exhibicionista megmutatásában jelenik meg: íme, az emberi test, a férfi teste, a nemzés hatalma vagy elutasítása. Az imperatívuszok (Ne nézz le, lásd, imádjuk) a korbeli Berda-versek modalitásának meghatározó elemei: az állandó lendületet biztosítják egy felszabadulási struktúrában, melyben a férfitest a női mellé emancipálódhat mind szexuális, mind erotikus értelemben.

13 Vö. pl. „Oly programszerűen vállalja és vallja az epikureizmust, hogy szinte már szerepjátszásnak tűnik”.
FORGÁCS Antal,
Berda József: Indulat, Válasz 3 (1936/5.), 319–320.

14 NÉMETH László,
Öröm. Berda József versei, Nyugat 1930/1., 1., 67.

15 MARCONNAY Tibor,
Berda József: Öröm, Protestáns Szemle 39 (1930), 266–267.

16 HAMVAS Béla,
Berda József: Irgalmas szegénység, Protestáns Szemle 40 (1931), 778–779.

17 HAMVAS Béla,
Berda József: Örökévaló lobogással, Protestáns Szemle 41 (1932), 604–605.

18 JUHÁSZ Géza,
Berda József: Öröm, Napkelet 8 (1930/7.), 689–691.

19 DARVAS Szilárd,
Berda József új versei, Korunk 14 (1939/6.), 575–576.

Az intermedialitás szintén jellemzi Berda maszkulinitás-ódáit: e vers szoborba öntésként képzei el a megőrkítést, szöszobrászattá nemesítve magát a poézist, azaz meg kívánja kötni magát a látványt. Az *Öröm* című kötetben található *Szilveszteri fürdőben* elvben egy rézkarc leírása: a kép hangzássá válása, strofikus egységekre bomlása, azaz a látvány képzelettel alakítása, a rézkarc képzeletenkénti egyéníthetőségének játéka. A 30-as évek végén az epikureizmus programszerű jelenléte Berda verseiben szinte a kritikai visszhang állandó eleme.¹³ Németh László 1930-ban József Attilával egybevetve rajzolja meg a fiatal, rokonszenvesnek, de igénytelennek vélt Berda karakterét: „Íme, egy tótszemű József Attila! Őszintébb csavargó, de szelídebb legény. Több benne a franciskánus-vér s lanyhább az akasztófahumor.”¹⁴

Az 1930-as években megjelenik ezzel szemben egy olyan kritikai hang is, mely folyamatosan Berda őszinteségére kérdez rá. Marconnay Tibor az *Öröm* című kötetrel kapcsolatban egyenesen „erőszakolt optimizmusról” beszél, s megjegyzi: „ő bizonyára őszintének tartja magát, de ezt az őszinteséget nem bírja elhitetni velünk, mert versei erőtlenek és rövidlélegzetűek”.¹⁵ Hamvas Béla 1931-ben úgy látta, Berda „mintha nem volna elég bátor leszállni önmagába”.¹⁶ Az „álgörögség”, a divatos pogányság és primitívség-eszmény Hamvas szemében még 1932-ben is szálla, de ekkor már érzékeli a Berda-költészet újabb uralkodó tónusát, amit a korábban űzött „agyrajongással” szemben immár nemes egyszerűséggel új márnak nevez.¹⁷ E felvetések szerint Berda erotikája az intellektuális-bölcseleti helyett merőben radikálisan fiziológiai költészetnek mutatkozik. Juhász Géza Berda legfőbb hibájának egy utóromantikus attitűdöt tart: ezt nevezi „külvárosi szegénylegény-romantikának”.

Juhász Géza ezt a fiziológiai és antiintellektuálisnak tetsző lírát egyenesen romantikusnak tartja: Berdának szerinte „meg kell szabadulnia a külvárosi szegénylegény-romantika kopott kellékeitől”.¹⁸ Berda szövegeiben azonban nyoma sincs a romantikára valamelyest is jellemző attitűdnek, költészete nem keres távlatot és nem ismer heroizmust, sőt, a romantikus értékek áthelyezésével épphogy megsemmisíti azokat. Berda költészete ráadásul az *Öröm* című kötetben hatványozottan a teremtett mezítelenség kiemelésével a testi adottságok hierarchiája szerint rendezi át a maszkulinitás társadalmát (*Szilveszteri fürdőben*): az izmok, a karok, a mellkasok, a mezítelen formák felkínálkozó exhibicionizmusa hozza lázba, mely elemi őسادottság, és szociológiailag bármely réteghez köthető. A test válik kiolvasható szöveggé, a személyes történelem hordozójává, a testből olvasható ki az én karaktere, a mezítelenség nem szemérmertlenség többé, hanem hordozója a léthez fűződő viszonynak, és egyfajta ijesztően egyértelmű bölcseletnek. Téved Darvas Szilárd, amikor Berdát megkísérli valamiféle antiintellektuális hedonistának beállítani: „beéri a legprimitívebb testi örömmel is, csődbe jut, amikor szellemileg igényesebbnek mutatkozik”.¹⁹ Az intellektuális karakter már az első önálló Berda-kötet, az *Áradás* (1926) előszavában evidens volt

az előszóíró Szabó Lőrinc előtt, aki Berdát „intellektuális, nyers és zilált proletárléleknek” nevezte.²⁰

20 BERDA, *I. m.*,
739.

Az *Örökkévaló lobogással* című jelentős Berda-kötet egyik leghíresebb szövege, a *Vers a péklegényekről*²¹ Berda egyik alapművének számít:

21 *Uo.*, 117.

I.

Látnád a péklegényeket, mily
izmosak ők s hogy villog meztelen testük!
ismerik sorsukat s tudják;
kevélyebb s meztelenebb szépség
az övék, mint a magunké: csupa szikrázás,
mely ki és befelé tündököl, mint kedve
a robbanó napnak.

De te nem tudod, mért olvad össze,
mint párzó szerelem, izzadó testük
kamaszsága a sülő tészta illatával,
melyből kenyér csak azért lesz talán,
hogy húsuk friss illatát érezd boldogan,
ha ízzel harapod majd a finoman ropogó héjat,
mely oly fénnel csillog éppen, mint az ő
meztelen combjuk rózsás karcsúsága...

II.

Hej, legények, ti kemény húsok a pékműhelyekbe;
nem fogytok el soha már, úgy szaporodtok,
mint a mindennapi kenyér. – Nincs szebb,
s méltóbb munkája senkinek. Szőkék és
barnák vagytok ti, akár a boldog tészta, mely
kezetek meleg tapintásától formává dagad majd...

Teherben-megszépült fiatalság a tiétek,
izmos péklegények! – Ha munkátok után
fáradt inakkal nyugovóra tértek; álmotokban
kenyeret-dagasztó angyalok csókolják
cserepes szájatokat s nem látjátok,
meztelen combotok mosolya mily büszkén
fénylik-árad, mintha nagy darab bronzok
férfias ércsillogása volna a sötét szobában.

Ez az alaphang már az 1928-as *Egyedül* verseiben is felcsillant: a *Meztelen kamasz a város felett* c. költemény ezt példázza, bár ott a hagyományosan (mai szemmel nézve kissé közhelyes) ellenretorika uralkodik, mely a bűnt „szent ünnepéllé” avatja. A narcisztikus-autoerotikus alapérzet („ó gyönyörű huszonöt éves fiatal testem: / csak kéjelegi ragyogó-bőrű magadon!”) fokozatosan válik a termé-

22 VARGHA Kálmán,
„Gyarló örömök boldog énekese”.
Berda József indulása,
Irodalomtörténeti Közlemények 83 (1979/2.), 131–154.
Az idézet helye: 151.

23 BÁLINT György,
Irgalmas szegénység. Berda József versei, Nyugat, 1931/8., 16. szám, 2., 241. Illetve:
BÁLINT György,
Örökkévaló lobogással. Berda József versei, Nyugat, 1932/8., 15–16. szám, 2., 168–169.
Majthényi György a korábbi pietizmus-hoz a „koravenség” kiárasztását is oda-biggyeszti:
MAJTHÉNYI György,
Berda József: Irgalmas szegénység, Napkelet 9 (1939), 909.

24 Uo., 136.

szetes libidó ünneplésévé. Vargha Kálmán a vers kapcsán így jellemzi Berda testkultuszát: „Mintha új vallásra lelt volna, amelynek legfontosabb eleme a természettel való egyesülés és az antik kultúrára emlékeztető, tehát ősi, de végképp nem barbár testkultusz”.²²

A mámor felbukkanását Bálint György is regisztrálja, aki az *Irgalmas szegénység* túl pietista, „szentferencesen kozmikus szelíd-ségével” állítja szembe az *Örökkévaló lobogással* című kötet radikális testiségét, a „testek kozmikus összetartozását”.²³ Úgyel azonban arra, hogy a test hedonizmusával szemben ellenpólust kreáljon: ezt nevezi „gondolkodó testnek”. Berda fenti, egyik legerotikusabb költeményéről ennek szellemében így fogalmaz: „A péklegényekről szóló igen szép versében szinte extázisban ünnepli a dolgozó test dinamikus mámorát, de mintha elkerülné figyelmét az, hogy a munka, amelyért a péklegényeket ünnepli, bérmunka, tehát testi lényegében is tragikus valami.” Ennél körmönfontabb magyarázatot aligha lehetne találni arra a kényes jelenségre, melyet Rónai Mihály András ragadott meg Berda érzékiségéről szólva. A költemény a test ünneplése, a maskulin fiútest szédítő himnusza, mely a klasszikus kenyér-test metaforarendszer összefüggés-hálózatát hozza játékba. Ez a keresztény szimbolikát áttranszformáló képrendszer még Pilinszky-nél is a testiséggel, a testben materializálódó szépséggel (sőt: egyenesen a homoerotikával) kerül kapcsolatba.

A *Férfigangon* című kötet (1933) a „férfikorbahajló szép kamasz-arc” bűvöletében fogant, Berda itt egészen a fogantatás materializmusáig hatol vissza. Az exhibicionizmus nosztalgái a *Fürdőben*²⁴ című versben élednek újjá:

Ó, arany szabadság, mezítelenségem! örök vágy
vagy te a tisztálkodásra, mikor így látod magad,
s érzed, mily cirógató ez a fürdőgőz, ez a nehéz szaga
önön testednek, mely már csupa bujaság.

Most látod igazán, mily méltó faragás vagy, s mily öröm
élvezned ezt az állapotot, hogy lubickolsz, s
fürdeted magad kecses mozdulatokkal hajlón, míg
egyre terjeng és ömlik körülted a szerelmet-vadító meleg
férfiszag, mely oly illatos, mint az almafavirág.

A szag- és illatképzetek eluralkodása a stimuláció eszközeként lengi be a vers tereit: a fürdő nehéz szagától végül az almafavirág könnyű illatáig jutunk. A péklegény-téma a Csipkék című sorozat erotikus tömbjei közt epigrammaként bukkan fel újra, de egy Pietsch Sándornak dedikált versben megjelenik az önkielégítés (vagy magömlés) leírása, de az angyali fiútest leírása is kap egy csipkét (*Angyalszerelem*):

Végre így is láthatlak téged, te gyönyörű márvány!
Nem menekülhetsz most előlem: parázna szemem
tükrében csillogsz te lám, – fiatalságom töretlen

fénysugarában fürdeted bájod tiszta kéjjel. Nézz csak,
merülj e villogó szemekbe, s mondd, látod-e ott arányosan
feszülő, nyulánk testedet, mint fénylik vissza csillogón?...
Ó illegesd, csillogtasd csak olajtól-illatos izmaidat
e méltó tükörben, s ne szégyenkezz, ne pirulj álmodó
angyalarcod miatt, melyet az angyalok
boldog szerelme gyötör már.

Rendszerint a meztelen fiútest ábrázolása a képzőművészetben is vagy mitológiai vagy bibliai narratívák mentén történt: Berda ismét a márványhoz, a szoborszerűséghez menekül, az olajjal kent izmok az antikvitást idézik, a vers fő metaforája azonban az angyali jelenés epifániaszerűsége. Az *Indulat* (1935) c. kötetben szereplő *Mészároslegény* ugyanezt a sémát variálja: „Izmaid úgy ragyognak, úgy dagadnak, / mint aki testét szoborba vésték!” Az önkép azonban itt radikális szélsőségekben kezd el tobzódni: „Éppen ilyen vagyok, ily nagygyomrú állat. / Eltaláltad, dagadt, a züllött pofámat. / [...] Torz és szép pofa ez. Kamasz és bő hassal áldott” (*Aba-Novák Berda-képe alá*).

A pederasztikus hagyomány kivált a *Gyerek a villamoson*²⁵ című versben éled újjá:

Míg szőke gyermekarcod csak az uccát
bámulja merengőn, észre sem veszed, kis hálátlan,
mint tüzel a parázna szem halványrózsaszin
térdedre, erre az üde ruganyosságra, mely úgy
kandikál ki csillogó meztelenségével a durva
felöltő alól, mint a haragos-zöld lombok között
ékeskedő hamvas aranybarack, mit oly boldog
merénylet volna leszakítani.

Lesznai Anna az *Emelt fővel* (1937) című kötetéről értekezve már a Berda-szókincs elemeit használja, amikor „izmos, kemény” sorokról beszél. „Ha boldog ókori kultúrák testimádta és feledt paradicsomkertek ártatlan öröme a külvárosba, vagányok, ágyrajárók s félrebecsült poéták közé bujdosol, akkor teremnek olyan versek, mint Berdáéi.”²⁶ A testi örömök kamaszossága mellé a Válasz anonim kritikusa odalátja már a férfimeditáció ellenpontját is, de ez is inkább a hedonizmuskorlátozó öncenzúra jegye, mintsem tényeken alapuló megfigyelés.²⁷ A *Tisztán és meztelenül* című vers a testkultuszt, a születés és az őállapot mitizálását is bevonja abba az autoerotikus hangulatba, mely a testet önnön birtoktudatán a boldogság forrásaként jeleníti meg. A Socrates szellemének dedikált *A gyermek, aki voltál...* című sorozatban részint a nosztalgia, részint az epifániaszerű szépségfelvillanások játékból bontható ki az az érzékiség, mely belengi a költemény tereit. Nem nehéz felismerni azt a variációs technikát, mely szinte konstans módon állandóan vonul kötetről kötetre Berda fiúleírásaiban: „Remekbifaragott tested klasszikus szobrokra / emlékezteti a műértő szemet, mikor látja; hogyan / kelleted-fitogtatod neme-

25 Uo., 152.

26 LESZNAI Anna,
*Emelt fővel. Berda
József versei,*
Nyugat 1937/2.,
137–138.

27 Ismeretlen szerző,
*Két költő. Berda
József: Emelt fővel.*
Gereblyés László:
Nehogy engedj!,
Válasz 4 (1937),
592.

28 GAÁL Gábor, *Egy „inyenkedő eretnek”*, Korunk 13 (1938/4.), 376–377.

29 BERDA József, *Ostor és olajág*, Budapest, Szépirodalmi, 1957, 13.

30 RÓRAY György, *Az olvasó naplója*, Vigilia 29 (1961), 749–755.

31 ILLÉS Lajos, *Berda József = Uő., Kezdet és kibontakozás*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1974, 193. A teljes Berda-esszé: 190–195.

32 BERDA, *I. m.*, 585.

33 Uo., 562.

sen feszülő formáidat!” Mintha Herbert List antikizáló szoborszerű fotográfiái elevenednének meg e szövegekben. Szinte mechanikus makacssággal bukkannak fel ugyanazok a megoldások és concettók. Gaál Gábor egyenest a reneszánsz jelleget fedezi fel a kötetben: „az ő világa is elsősorban gasztronómiai, teli meztelenséggel, intim testi funkciókkal, s mindezek őt is dévaj életörömmel töltik el”.²⁸

A Berda-költészet megcsontosodásának dokumentumaként tart-hatjuk számon Berda 1947-ig kiadott kötetait: az önismétlő gesztu-sok ugyan eredményeznek helyenkénti finomodást, de az indulat percből születtségének váratlansága elenyész, és a tervezettség profizmus a elhalványítja a spontaneitást.

Az 1954-es válogatott versekbe (*Élj és énekelj!*) új szövegek is kerültek: ezek közt továbbél a portrévers műfaja is, melyben itt-ott megcsillan a korábbi erotikus hangulat: „Meztelenül tündökölsz, mint a csordultig hő / szerelem” – írja pl. *Egy öntödei munkásra* című verse elején. Ez a típusú költészetmodell csak látszatra rokonítódik a hivatalos irodalmi elvárások pszeudorealizmusával: Berda nem realista, hanem elsősorban hedonista. Az immár hatványozottabban plebejus szocialista Berda 1957-ben publikálja *Ostor és olajág* című könyvét, melyből viszont teljességgel kiveszik a korábbi tematika, az élvezetek hedonizmusát tekintve háttérbe szorul az erotika és a szexualitás, a test elsősorban gasztronómiai hedonizmusát éli ki. Egy két részből álló, egy bizonyos Cs. O-nak dedikált költemény (*Két strófa a halál homálya ellen*) egy „erőszakkal elszakított barát” emlékének keresztül idézi meg a halál botrányát. A költemény Üzenet Pozsonyba alcímű része a szépség kommunikációjának, a test evidenciájának erejét demonstrálja: „A szépség szavaival értettük meg egymást, ki / választhat el már minket a világon?”²⁹ Az epigramma műfaja ekkor szinte kizárólag gnómává válik, az invektíva pedig politikai hátszelet kap. A kritikai visszhang is egyre nosztalgikusabbá válik, Rónay György 1961-ben (ekkor jelent meg Berda *Így igaz!* című kötet) Berda költészetének latin jellegét emeli ki, illetve a goliard hajlammal párosítva írja le azt az alkati sémát, melynek kettős szorításában ez a líra megszületik.³⁰ A „XX. századi Gargantua”³¹ késői kötetében a test már az enyészete, a szenvedése, a bomlásé, a halálé. A kéziratban maradt versek közt viszont szép számmal akadnak olyan pajzán vagy egyenesen obszcén darabok is (pl.: „Szegény, szép faszom, de lelankadtál! / Féldeci gecit legalább leadtál. / Kár, hogy annyira el nem fáradtál, / hogy teljes testeddel gecivé válhatnál!”)³², melyek az életimádat dokumentumaiként a halál és az elmúlás szorongató félelmének ellenpontjaiként adnak hozzá örök színeket Berda profiljához. E szövegek élnek a műfajparódia eszközeivel, pl. a guggoló kanászról írt epigramma az idill destrukciója: „A levegő ma nehéz nyári láz. / A nyárfa alatt szarik a kis kanász. / S míg felette a hús lomb napernyőt tart: / kis kutyája nyalja a friss meleg szart.”³³ E szövegek azonban általában rigmusokként hatnak, melyek egy játékos elme rögtönzése a szépségföltő, a test változásai belyugodni alig akaró entitás árnyékában.